

การศึกษาความหมายเชิงสัญลักษณ์ของละครเงาในภาพยนตร์เรื่อง "คนตายยาก" A Study of the Symbolic Meaning of Shadow Dramas in the Movie "To Live"

พจนานถ อรรถสงเคราะห์¹ วาสูเทพ ช่างเหล็ก² และอรณิข แซ่จัน³
Potjanart Atthasongkhrao⁴, Wasuthep Changlek⁵, and Oranich Sae-jan⁶

(Received: 1 November 2022; Revised: 22 December 2022; Accepted: 24 January 2023)

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมายเชิงสัญลักษณ์ของละครเงาในภาพยนตร์เรื่อง "คนตายยาก" ฉบับปี ค.ศ. 1994 โดยผู้กำกับจางอี้โหมว ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ความหมายโดยนัยของละครเงาที่ปรากฏในภาพยนตร์เรื่องนี้โดยใช้แนวคิด ทฤษฎีสัญญาวิทยาและแนวคิดเทคนิคด้านการถ่ายภาพยนตร์ ผลการวิจัยพบว่า ละครเงาที่ปรากฏในภาพยนตร์เรื่องนี้ถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายใน 4 ประเด็นหลัก คือ 1) การสะท้อนคุณค่าและสถานะของละครเงาในสังคมจีน โดยคุณค่าและสถานะของละครเงานั้นมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยที่ปรากฏในภาพยนตร์ 2) การอุปมาละครเงากับชีวิตมนุษย์ โดยในภาพยนตร์เรื่องนี้ได้อุปมาละครเงาที่ถูกเชิดว่าเปรียบเสมือนชีวิตมนุษย์ที่ถูกควบคุม ซึ่งชีวิตมนุษย์ในภาพยนตร์เรื่องนี้ถูกควบคุมโดยสภาพแวดล้อมทางสังคมและถูกควบคุมโดยผู้มีอำนาจทางการเมือง 3) ความไม่เที่ยงของสรรพสิ่ง โดยเนื้อหาเกี่ยวกับการดับสูญนั้นสามารถเห็นได้จากหลายฉากในแต่ละยุคสมัยตลอดการดำเนินเรื่องในภาพยนตร์เรื่องนี้ 4) การเปลี่ยนแปลงเข้าสู่จีนยุคใหม่ โดยจะเห็นได้จากบทสนทนาในฉากสุดท้ายที่สะท้อนให้เห็นถึงอนาคตของจีนที่มีความเจริญก้าวหน้าและทันสมัย

คำสำคัญ: ภาพยนตร์เรื่อง "คนตายยาก" ความหมายเชิงสัญลักษณ์ ละครเงา

Abstract

This research aims to study on the symbolic meaning of the shadow plays in the 1994 film "To live" by director Zhang Yimou. The researcher analyzed the implications of shadow drama in this film by using Semiology Theory and Cinema Photography Technique. The shadow drama in this film was used as a symbolic representation of three main themes. 1) Reflection on the value and status of shadow dramas in Chinese society. The value and status of shadow drama has changed according to the era that appears in the movie. 2) The metaphor of shadow drama and human life. In this film, the shadow drama was described as a life under control of something. The human life in the film was governed by the social environment and controlled by the political authorities. 3) The impermanence of things. The story of the extinction can be seen in many scenes from different eras throughout the film. 4) The transition to modern China. This can be seen in the dialogue in the final scene that reflects on the future of a progressive and modern China.

Keywords: The movie "To Live", Symbolic meaning, Shadow drama

¹ นักศึกษาปริญญาตรี สาขาวิชาภาษาจีน คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่

² นักศึกษาปริญญาตรี สาขาวิชาภาษาจีน คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่

³ อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาและภาษาศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่

⁴ Undergraduate student, Chinese Major, Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University, Hat Yai Campus

⁵ Undergraduate student, Chinese Major, Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University, Hat Yai Campus

⁶ Lecturer, Department of Languages and Linguistics, Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University, Hat Yai Campus

บทนำ

ภาพยนตร์จีนเรื่อง “คนตายยาก (To live)” ฉบับปี ค.ศ.1994 กำกับโดยจางอี้โหมว (Zhang Yimou) เป็นภาพยนตร์ที่สะท้อนความเปลี่ยนแปลงทางยุคสมัยของจีนในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1940-1960 โดยใช้เหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์จีนเป็นฉากในการดำเนินเรื่อง อันได้แก่ เหตุการณ์สงครามการต่อสู้กันระหว่างพรรคก๊กมินตั๋งและพรรคคอมมิวนิสต์ การปฏิรูปที่ดิน ปฏิบัติการนโยบายก้าวกระโดดที่ยิ่งใหญ่ และการปฏิวัติวัฒนธรรม โดยเล่าเรื่องผ่านชะตาชีวิตของตัวละครที่ชื่อว่า ผู้ก๊วย ที่เดิมเป็นผู้ดีเก่าที่พอมีอันจะกิน แต่ติดพันจนสิ้นเนื้อประดาตัว และต้องพยายามมีชีวิตรอดท่ามกลางเหตุการณ์ความวุ่นวายและความผันผวนของสังคมจีน ตั้งแต่ช่วงปลายของรัฐบาลก๊กมินตั๋งไปจนถึงช่วงปฏิวัติวัฒนธรรม

ภาพยนตร์เรื่องนี้ดัดแปลงมาจากนวนิยายเรื่อง “คนตายยาก” ของหยูหัว (Yu Hua) ทั้งนี้ ถึงแม้ภาพยนตร์และนวนิยายจะใช้ชื่อเรื่องเดียวกัน แต่เนื้อหาของทั้ง 2 ฉบับนี้ก็มีส่วนที่แตกต่างกัน คือ ฉบับนวนิยายไม่มีการนำละครเงาเข้ามาเป็นองค์ประกอบในการเล่าเรื่อง แต่ฉบับภาพยนตร์มีการสอดแทรกละครเงาที่เป็นศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านของจีนแขนงหนึ่งเข้ามาเป็นตัวดำเนินเรื่อง ซึ่งการใช้ละครเงาในภาพยนตร์เรื่องนี้ไม่เพียงช่วยเพิ่มความมีชีวิตชีวา ความมีชีวิตและสีสันให้แก่ภาพยนตร์เท่านั้น แต่ยังเป็นรูปสัญลักษณ์อันเป็นกุญแจสำคัญในการสื่อความหมายโดยนัยที่ซ่อนอยู่อีกด้วย

สัญลักษณ์ที่ปรากฏในภาพยนตร์นั้นล้วนถูกสร้างขึ้นมาให้มีความหมายและเป็นสัญลักษณ์ได้ทั้งสิ้น ซึ่งสัญลักษณ์ที่เป็นที่รู้จักกันดีที่สุดก็คือ ภาษาที่ผู้คนใช้เพื่อสื่อสารหรือสื่อความหมายในชีวิตประจำวันดังที่ปรากฏเป็นบทสนทนาในภาพยนตร์ นอกจากนี้ยังมีสัญลักษณ์ในรูปแบบอื่น ๆ อีก เช่น ภาพ แสง สี และเสียง สัญลักษณ์ในภาพยนตร์มีความสำคัญอย่างมากในการทำหน้าที่สื่อความหมายบางอย่างให้กับผู้ชม แต่การสื่อความหมายอย่างสมบูรณ์ไม่ได้ใช้เพียงแค่ภาษาเป็นตัวสื่อสารแต่เพียงเท่านั้น แต่ยังมีองค์ประกอบอื่น ๆ อีกด้วยที่ทำให้เกิดการสื่อความหมายอย่างสมบูรณ์ ดังที่นิพนธ์ คุณารักษ์ (2552) ได้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสัญลักษณ์ไว้ในบทความเรื่อง “ภาษาภาพยนตร์: องค์ประกอบของภาพยนตร์” ว่า Christian Metz นักทฤษฎีสัญญาศาสตร์ด้านภาพยนตร์ (film semiologist) ชาวฝรั่งเศส ได้อธิบายว่า การที่คนเราเข้าใจภาพยนตร์นั้น “ไม่ใช่เพราะว่าภาพยนตร์เป็นภาษาจึงสามารถบอกเล่าเรื่องได้โดยสมบูรณ์ แต่ตรงกันข้าม ภาพยนตร์กลายเป็นภาษาจากการที่ภาพยนตร์ได้มีการเล่าเรื่องได้อย่างสมบูรณ์แล้ว” จากแนวคิดของ Metz นั้นถือว่าภาพยนตร์ไม่ใช่ภาษาที่แท้จริง แต่ภาพยนตร์มีระบบการสื่อความหมาย นักทฤษฎีสัญญาศาสตร์ได้มองภาษาภาพยนตร์เป็นระบบสัญลักษณ์ (Sign System) อย่างหนึ่ง ภาพยนตร์จะสื่อความหมายในรูปของสัญลักษณ์ (Signs) และการเชื่อมโยงสัญลักษณ์ต่าง ๆ เข้าด้วยกันให้เกิดความหมายหรือวากยสัมพันธ์ ฉะนั้นแล้วการวิเคราะห์สัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในภาพยนตร์นั้นจึงมีความสำคัญทำให้การสื่อความหมายของภาพยนตร์มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์ความหมายเชิงสัญลักษณ์ผ่านละครเงาที่อยู่ในภาพยนตร์เรื่อง “คนตายยาก” เพื่อให้เข้าใจถึงความหมายโดยนัยของละครเงาในภาพยนตร์เรื่องนี้

งานวิจัยที่ศึกษาสัญลักษณ์ของละครเงาที่อยู่ในภาพยนตร์เรื่อง “คนตายยาก” ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาจากการวิเคราะห์การดำเนินชีวิตที่มีความเกี่ยวข้องระหว่างละครเงากับตัวละครหลักของเรื่อง ยกตัวอย่างเช่น งานวิจัยของหลี่ไห่ปิง (李海兵, 2014) ได้แบ่งความหมายโดยนัยของละครเงาที่ถ่ายทอดผ่านภาพยนตร์เรื่องนี้เป็น 2 ด้าน ได้แก่ ความหวังและความเศร้าโศกของผู้ก๊วยตัวละครหลักของเรื่อง และงานวิจัยของหลี่เต๋ียนและชีว่เย่หัว (李典 & 曲业华, 2018) ได้ให้ความหมายของละครเงาไว้ว่าเป็นตัวดำเนินเรื่ององค์ประกอบหนึ่งเพื่อสื่อถึงชีวิตของตัวละครหลักที่มีทั้งจุดสูงสุดและจุดต่ำสุด

จะเห็นได้ว่างานวิจัยข้างต้นจะเน้นการวิเคราะห์สัญลักษณ์ของละครเงาโดยผูกโยงละครเงากับโชคชะตาของตัวละครหลักของเรื่อง แต่งานวิจัยฉบับนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาความหมายเชิงสัญลักษณ์ของละครเงาจากการวิเคราะห์ฉากที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับละครเงาโดยแบ่งตามยุคสมัยที่ปรากฏในภาพยนตร์ รวมถึงความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ที่มีต่อละครเงาในแต่ละฉาก เพื่อศึกษาหาความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่สะท้อนผ่านละครเงา

กรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ มุ่งเน้นศึกษาและวิเคราะห์ความหมายเชิงสัญลักษณ์ของละครเงาที่อยู่ในภาพยนตร์เรื่อง “คนตายยาก” โดยใช้แนวคิดทฤษฎีสัญลักษณ์วิทยา และแนวคิดเทคนิคด้านการถ่ายภาพยนตร์

1. แนวคิดทฤษฎีสัญลักษณ์วิทยา (Semiology)

สัญลักษณ์ (Sign) หมายถึง สิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้มีความหมาย (Meaning) แทนของจริง/ตัวจริง (Object) ในตัวบท (Text) และในบริบท (Context) หนึ่ง ๆ สิ่งที่น่ามาใช้เป็นสัญลักษณ์นั้นอาจเป็นภาษา สิ่งของ หรือรูปภาพก็ได้ ทั้งนี้สัญลักษณ์ที่เราคุ้นกันมากที่สุดคือภาษานั้นเอง ถึงแม้ว่าภาษาซึ่งเป็นสัญลักษณ์สำคัญนั้นเป็นตัวแทนความหมายของความเป็นจริงแล้วแต่ก็มิได้ทำให้สัญลักษณ์อื่น ๆ เช่น สิ่งของและรูปภาพมีความสำคัญลดน้อยลงเลย

นักทศ ศักดิ์ศรี (2550) ได้สรุปความหมายและประเภทของสัญลักษณ์ไว้ ดังนี้

1.1 สัญลักษณ์ (Sign) มีองค์ประกอบ 2 ส่วน ดังนี้

1.1.1 รูปสัญลักษณ์ (Signifier) คือ รูปแบบอะไรก็ตามที่ถูกนำมาใช้เพื่อถ่ายทอดความหมาย เช่น ตัวหนังสือ ภาพ เสียง หรืออื่น ๆ ที่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส

1.1.2 ความหมายสัญลักษณ์ (Signified) คือ แนวความคิดที่ภาพ เสียงหรือรูปสัญลักษณ์สื่อออกมา ซึ่งต้องอาศัยกระบวนการในการทำความเข้าใจความหมายสัญลักษณ์นั้น ๆ

1.2 ประเภทของสัญลักษณ์ นักปรัชญาชาวอเมริกัน ชาร์ล แซนเดอร์ส เพอร์ซ (Charles Sanders Peirce) ได้แบ่งรูปแบบของสัญลักษณ์ออกเป็น 3 แบบโดยอาศัยความสัมพันธ์ระหว่าง รูปสัญลักษณ์กับความหมายสัญลักษณ์ ดังนี้

1.2.1 ภาพเหมือน (Icon) หมายถึง ความคล้ายคลึงกันระหว่างรูปสัญลักษณ์กับความหมายสัญลักษณ์ เช่น ภาพถ่าย ภาพวาดของคนซึ่งคล้ายกับตัวจริง เป็นเรื่องของความคล้ายคลึงมากกว่ากฎเกณฑ์ของสังคม

1.2.2 ดรรชนี (Index) หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างรูปสัญลักษณ์กับความหมายสัญลักษณ์ที่เป็นเหตุและผลต่อกันหรือบ่งชี้ถึงสิ่งอื่น เช่น การที่เราเห็นควันก็รู้ได้ว่ามีไฟ เป็นต้น

1.2.3 สัญลักษณ์ (Symbol) หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างรูปสัญลักษณ์กับความหมายสัญลักษณ์ที่เป็นการถูกกำหนดขึ้นมาเองโดยบุคคลหรือสังคม แต่จะไม่มี ความคล้ายคลึงกับสิ่งที่บ่งชี้ สัญลักษณ์นี้ต้องได้รับการยอมรับว่าเป็นมาตรฐานของสังคมนั้น ๆ และต้องมีการเรียนรู้เพื่อทำความเข้าใจ เช่น ธงประจำชาติ

นพรุจ ต้นทัพไทย (2555) ได้อธิบายการแบ่งระดับของความหมายไว้ ดังนี้

1.3 ระดับของความหมาย เฟอร์ดินานด์ เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure) ได้ทำการแยกแยะประเภทและระดับของความหมายที่บรรจุอยู่ในสัญลักษณ์ออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1.3.1 ความหมายโดยอรรถ (Denotative meaning) หรือความหมายโดยตรง หมายถึง ความหมายที่เข้าใจกันตามตัวอักษรเป็นความหมายที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระดับแรกระหว่างตัวหมายและตัวหมายถึง คนส่วนใหญ่จะเข้าใจตรงกัน เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปหรือเป็นความหมายที่ระบุในพจนานุกรม ตัวอย่างเช่น แม่ คือสตรีผู้ให้กำเนิดลูก เป็นต้น

1.3.2 ความหมายโดยนัย (Connotative meaning) คือ ความหมายทางอ้อมที่เกิดจากการตกลงของกลุ่ม หรือเกิดจากประสบการณ์เฉพาะของบุคคล เป็นความหมายที่ถูกสร้างให้เชื่อมโยงลงไปอีกชั้นหนึ่ง การที่จะถอดความหมายโดยนัยออกมาได้นั้นจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมของแต่ละแห่ง เพราะจะทำให้เข้าใจความหมายได้อย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง เช่น เวลาพูดถึง “แม่” บางคนอาจนึกถึงความอบอุ่น บางคนอาจนึกถึงความเข้มงวด

2. แนวคิดเทคนิคด้านการถ่ายภาพยนตร์ (Cinema Photography)

บทความของนิพนธ์ คุณารักษ์ (2552) ได้อ้างแนวคิดของ Berger โดยแบ่งเทคนิคในการถ่ายภาพยนตร์ในด้านของการสื่อความหมายออกเป็น 6 ประเภท ได้แก่

2.1 องค์ประกอบภาพ (Composition of shot) คือการจัดองค์ประกอบภาพ (Frame) ให้สวยงามและสื่อความหมาย

2.2 ขนาดของภาพ (Proxemics) คือระยะสัมพันธ์กันระหว่างกล้องกับสิ่งที่จะถ่าย ซึ่งระยะภาพจะสื่อถึงความสนใจหรือความสำคัญมากน้อยขึ้นอยู่กับระยะความห่าง ระยะภาพที่แตกต่างกันจะสื่อความหมายที่ต่างกันไปด้วย ขนาดภาพจะประกอบด้วยลักษณะพื้นฐาน 3 ลักษณะ คือ ภาพระยะไกล (Long Shot) ภาพระยะปานกลาง (Medium Shot) และภาพระยะใกล้ (Close-up Shot)

2.3 มุมภาพ (Camera Angles) คือ การถ่ายทำภาพยนตร์โดยกำหนดทิศทาง ระดับ หรือทำมุมองศากับตัวแสดงหรือสิ่งที่ถ่ายทำ องศาที่แตกต่างกันก็จะมีผลทางอารมณ์และการสื่อความหมายที่ต่างกันไปด้วย เช่น

2.3.1 ภาพมุมต่ำ (Low-Angle Shots) เป็นภาพที่กล้องอยู่ระดับต่ำกว่าสิ่งที่ถ่ายซึ่งจะสื่อความหมายถึงความสูงส่ง ความยิ่งใหญ่ ความน่าเคารพ ความเกรงขาม เป็นต้น

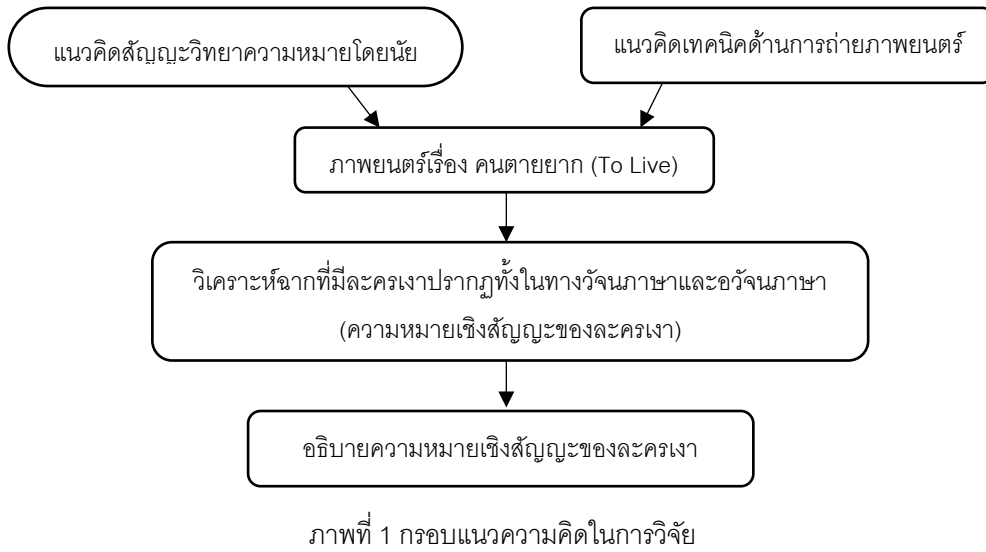
2.3.2 ภาพมุมสูง (High-Angle Shots) เป็นภาพที่กล้องอยู่สูงกว่าสิ่งที่ถ่ายซึ่งสื่อความหมายถึงความด้อยค่า ต้อยต่ำ ไม่น่าสนใจ เป็นต้น

2.4 การเคลื่อนที่ของกล้อง (Camera Moment) คือ การเคลื่อนที่ที่กล้องจากตำแหน่งหนึ่งไปอีกตำแหน่งหนึ่ง หรือตำแหน่งกล้องอยู่กับที่แต่เปลี่ยนแปลงมุมมองของกล้อง เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของภาพ มุมมอง เรื่องราว ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง ทำให้ภาพยนตร์มีเรื่องราว น่าสนใจและรายละเอียดที่น่าสนใจ

2.5 องค์ประกอบด้านเสียง (Sound) นอกจากภาพยนตร์จะมีภาพ (Image) เป็นองค์ประกอบหรือปัจจัยหลักในการสื่อความหมายแล้ว ยังมีเสียงซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการช่วยเสริมสร้างอารมณ์และรายละเอียดอื่น ๆ และช่วยแก้ปัญหาในกรณีที่ภาพไม่สามารถสื่อสารได้อย่างชัดเจนเต็มที่ เสียงที่ใช้ในการสื่อความหมายในภาพ เช่น เสียงดนตรี (Music) เสียงดนตรีเป็นส่วนประกอบสำคัญหนึ่งที่มีบทบาทในการสร้างอารมณ์และความรู้สึกต่าง ๆ ให้กับผู้ชม สามารถใช้เล่าเรื่องราวหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ บ่งบอกบุคลิกภาพหรือรสนิยมของผู้แสดง ใช้เสริมอารมณ์ความรู้สึก (Component) หรืออาจใช้สร้างความขัดแย้งทางอารมณ์ (Contrast) ให้เกิดขึ้นกับผู้ชมเพื่อสื่อความหมาย อารมณ์และความรู้สึกของเรื่องราวที่ปรากฏในภาพยนตร์ให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

2.6 องค์ประกอบด้านการตัดต่อและการลำดับภาพ เป็นการนำปัจจัยต่าง ๆ มาประกอบเข้าด้วยกันเพื่อให้เกิดลำดับของการเล่าเรื่องราวที่สมบูรณ์ตามความต้องการของผู้ผลิตภาพยนตร์ โดยปกติมักจะตัดต่อและลำดับภาพตามที่บทภาพยนตร์ระบุไว้เป็นหลัก ซึ่งประเภทการตัดต่อรูปแบบต่าง ๆ มีผลความรู้สึกของผู้ชมที่ต่างกัน เช่น การตัดต่อแบบสลับเหตุการณ์ (Cross Cutting / Parallel Cutting) โดยการนำเหตุการณ์ 2 เหตุการณ์ หรือมากกว่ามาตัดสลับเข้าด้วยกัน เพิ่มความน่าสนใจ น่าติดตาม สื่อถึงความขัดแย้ง เปรียบเทียบลักษณะของผู้แสดงหรือเหตุการณ์และสร้างความตื่นเต้นแก่ผู้ชม อีกทั้งยังสามารถบอกถึงจุดพลิกผันของเรื่องราวในภาพยนตร์ได้

นอกจากนี้แล้วองค์ประกอบของแสงและสียังเป็นเทคนิคภาพยนตร์ที่สามารถสื่อความหมายได้อีกด้วยองค์ประกอบการถ่ายภาพยนตร์ที่กล่าวมายังเป็นเครื่องมือหนึ่งที่สามารถนำมาตีความหมายโดยนัยที่ภาพยนตร์ต้องการจะนำเสนอและยังสามารถช่วยให้เข้าใจถึงกระบวนการสร้างความหมายจากสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏซึ่งนำมาสู่การวิเคราะห์ความหมายเชิงสัญลักษณ์อีกด้วย

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ความหมายเชิงสัญญาของละครเงาที่อยู่ในภาพยนตร์เรื่อง “คนตายยาก” ฉบับปี ค.ศ.1994 ที่กำกับโดยจางอี้โหมว (Zhang Yimou)

วิธีการศึกษา

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพโดยมุ่งเน้นศึกษาความหมายเชิงสัญญาของละครเงาในภาพยนตร์เรื่อง “คนตายยาก” ฉบับปี 1994 ที่กำกับโดยจางอี้โหมว โดยใช้แนวคิดทฤษฎีสัญญาวิทยา (Semiology) และแนวคิดเทคนิคด้านการถ่ายภาพยนตร์ (Cinema Photography) เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์และตีความฉากที่มีละครเงาปรากฏอยู่ในภาพยนตร์เรื่องนี้ในการศึกษาความหมายเชิงสัญญาจะใช้กรอบความหมายโดยนัย (Connotative Meaning) เพื่อให้เหตุผลอันนำไปสู่ข้อสรุปแบบอุปนัย

ผลการศึกษา

จากการรวบรวมฉากที่มีละครเงาเป็นส่วนประกอบในภาพยนตร์เรื่อง “คนตายยาก” ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมและอวัจนภาษาที่เกี่ยวข้องกับละครเงา อุปกรณ์การแสดงละครเงา การดำเนินชีวิตและความสัมพันธ์ระหว่างละครเงากับตัวละครหลัก พบว่าฉากที่มีละครเงาเป็นส่วนประกอบทั้งสิ้น 13 ฉาก ซึ่งฉากเหล่านี้เป็นการบอกเล่าเรื่องราวในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1940 1950 และ 1960 ตามประวัติศาสตร์จีน ดังนี้

ตารางที่ 1 ฉากที่มีละครเงาเป็นส่วนประกอบในภาพยนตร์เรื่อง “คนตายยาก”

ลำดับ	ช่วงเวลาของเหตุการณ์	รายละเอียดฉาก
1	คริสต์ทศวรรษ 1940	การแสดงละครเงาในหอนางโคม
2	คริสต์ทศวรรษ 1940	การแสดงละครเงาด้านหลังเวที

ลำดับ	ช่วงเวลาของเหตุการณ์	รายละเอียดฉาก
3	คริสต์ทศวรรษ 1940	ผู้ก๊วยกำลังดวลพนันกับหลงเออร์
4	คริสต์ทศวรรษ 1940	หลงเออร์มอบละครเงาให้ผู้ก๊วย
5	คริสต์ทศวรรษ 1940	คณะละครเงาถูกโจมตีโดยกองทัพก๊กมินตั๋ง
6	คริสต์ทศวรรษ 1940	ผู้ก๊วยและชาวคณะถูกดันไปกับกองทัพก๊กมินตั๋ง
7	คริสต์ทศวรรษ 1940	กองทัพคอมมิวนิสต์ค้นพบหุ่นละครเงา
8	คริสต์ทศวรรษ 1940	การแสดงละครเงาในกองทัพคอมมิวนิสต์
9	คริสต์ทศวรรษ 1950	หุ่นละครเงาและกล่องละครเงากำลังจะถูกชำแหละ

ลำดับ	ช่วงเวลาของเหตุการณ์	รายละเอียดฉาก
10	คริสต์ทศวรรษ 1950	ผู้ใหญ่บ้านได้ประกาศความสำเร็จในการผลิตเหล็กกล้าภายในหมู่บ้าน
11	คริสต์ทศวรรษ 1950	ผู้ก๊วยได้รับข่าวการเสียชีวิตของลูกชาย
12	คริสต์ทศวรรษ 1960	การเผาทำลายหุ่นละครเงา
13	คริสต์ทศวรรษ 1960	ผู้ก๊วยสนทนากับหลานชายถึงลูกไก่ที่อยู่ในหีบหุ่นละครเงา

จากข้อมูลฉากที่มีละครเงาเป็นส่วนประกอบทั้ง 13 ฉากข้างต้น เมื่อทำการวิเคราะห์แล้วพบว่าทุกฉากล้วนมีความหมายโดยนัยแฝงอยู่ โดยสามารถจำแนกเป็น 4 ประเด็นหลัก ได้แก่ การสะท้อนคุณค่าและสถานะของละครเงาในสังคมจีน การอุปมาละครเงากับชีวิตมนุษย์ ความไม่เที่ยงของสรรพสิ่ง และการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคใหม่ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การสะท้อนคุณค่าและสถานะของละครเงาในสังคมจีน

ภาพยนตร์เรื่องนี้มีฉากละครเงาที่มีความหมายโดยนัยถึงคุณค่าของละครเงามีทั้งหมด 7 ฉาก ได้แก่ ฉากที่ 1, 4, 7, 8 ซึ่งเป็นฉากเหตุการณ์ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1940 ฉากที่ 9, 10 ซึ่งเป็นฉากเหตุการณ์ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1950 และฉากที่ 12 ซึ่งเป็นฉากเหตุการณ์ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1960 โดยมีรายละเอียดของความหมายโดยนัย ดังต่อไปนี้

ฉากที่ 1 การแสดงละครเงาในหอนางโลม

ฉากนี้แสดงให้เห็นถึงบรรยากาศของผู้คนที่เข้ามาเล่นการพนันในหอนางโลม และมีการแสดงละครเงาเป็นส่วนประกอบของฉาก

ระหว่างแสดงภาพบรรยากาศภายในหอนางโลม มีการใช้เทคนิคภาพยนตร์ด้านการใช้เสียงดนตรีประกอบฉากที่เป็นเสียงดนตรีจากการแสดงละครเงา แสดงให้เห็นว่าละครเงามีบทบาทและหน้าที่ในการมอบความบันเทิงและสุนทรีย์ภาพให้แก่ชาวจีนในยุคนั้น

ฉากที่ 4 หลงเอ๋อร์ได้มอบละครเงาให้ผู้กู้ยืม

ผู้กู้ยืมตั้งใจจะไปขอยืมเงินหลงเอ๋อร์เพื่อเป็นทุนทำมาหากินในการเริ่มต้นชีวิตใหม่ของเขา ในขณะที่เดียวกันหลงเอ๋อร์เองก็ได้รับทรัพย์สินทั้งหมดจากการชนะพนันผู้กู้ยืมในครั้งนั้นทำให้เขาได้เลิกทำคณะละครเงาไป หลงเอ๋อร์ไม่เห็นด้วยที่จะให้ผู้กู้ยืมเงินแต่กลับยกหุ่นละครเงาของเขาที่หลงเอ๋อร์คิดว่าดีกว่าเงินให้กับผู้กู้ยืมไปทั้งหมด

หลงเอ๋อร์: ... เอ้อ ข้าคงให้เจ้ายืมเงินไม่ได้หรอกนะ แต่ว่าข้าจะให้เจ้ายืมอย่างอื่นก็แล้วกัน ข้าว่ามันน่าจะดีกว่าเงินซะอีกนะ ดีไหม? ตอนที่ข้าทำคณะละครหุ่นเนี่ย ข้าไม่เคยต้องตกยากเลย หาได้มากเท่าไรก็ยิ่งต้องดูแลเจ้าหุ่นนี้ให้ดีขึ้นมากกว่านั้น นี่ ยังสวยอยู่เลยนะเห็นมั๊ย ของดีทั้งนั้นเลย

บทสนทนาข้างต้นเป็นการสื่อความหมายจากวัจนภาษาสะท้อนให้เห็นถึงมุมมองของหลงเอ๋อร์ที่มีต่อละครเงาในฐานะผู้มีประสบการณ์ในการเป็นเจ้าของคณะละครเงามาก่อนว่าเขาเห็นถึงความสำคัญและคุณค่าของละครเงาที่มีต่อชีวิตของเขา แต่ทว่าการดูแลรักษาละครเงานั้นนอกจากการดูแลภายนอกในทางวัตถุที่เป็นอุปกรณ์การแสดงละครเงาแล้ว จิตวิญญาณของผู้ทำการแสดงก็เป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้การแสดงละครเงาเกิดความสมบูรณ์และสามารถถ่ายทอดไปยังผู้อื่นได้ การที่หลงเอ๋อร์มอบละครเงาให้ผู้กู้ยืมแทนการให้ยืมเงิน ในมุมมองของหลงเอ๋อร์อาจสื่อได้ว่าละครเงามีค่ามากกว่าเงินทองทั้งในด้านมูลค่าและคุณค่าทางจิตใจ การที่เขามอบให้ผู้กู้ยืมไปใช้เป็นเครื่องมือในการเลี้ยงชีพย่อมเกิดความมั่นคงต่อผู้กู้ยืมเอง เขาจึงส่งมอบศิลปะการแสดงพื้นบ้านนี้ให้ผู้กู้ยืมสืบทอดและดูแลรักษาต่อไป

ฉากที่ 7 กองทัพคอมมิวนิสต์ค้นพบหุ่นละครเงา

ผู้กู้ยืมและซุนเจิงเพื่อนร่วมคณะละครเงาหนีตายจากกองทัพทหารก๊กมินตั๋งได้ไม่กี่โหล่น แต่ก็หนีไม่พ้นกองทัพคอมมิวนิสต์ที่กำลังเคลื่อนพลต้อนเข้ามา ซึ่งทั้งสองคนถูกทหารกองทัพคอมมิวนิสต์คุมตัวไว้ แต่ไม่ได้ถูกทำร้ายร่างกายแม้แต่น้อย ทั้งสองคนนั่งคุกเข่ายกมือขึ้นเหนือศีรษะในท่ายอมจำนน ในระหว่างนั้นทหารคอมมิวนิสต์ได้หยิบหุ่นละครเงาที่หล่นอยู่บนพื้นขึ้นมาดูด้วยตาบปลายป็นและส่องสะท้อนกับแสงแดด

ฉากดังกล่าวมีการใช้เทคนิคภาพยนตร์ 2 ด้านด้วยกัน ด้านแรกคือการจัดแสงแบบเน้นความสดใส (high key) ให้ความหมายเชิงนัยยะได้ถึงชีวิตชีวา ความมงคลและความมีคุณค่าของละครเงา เทคนิคด้านถัดไปคือการใช้ภาพมุมต่ำ (Low-Angle Shots) ให้ความหมายเชิงนัยยะถึงความยิ่งใหญ่และความน่าเคารพของละครเงา

ฉากที่ 8 การแสดงละครเงาในกองทัพคอมมิวนิสต์

ภายหลังจากที่ผู้กู้ยืมและซุนเจิงรอดจากการถูกจับกุมตัวก็ได้มาแสดงละครเงาให้กับทหารในกองทัพคอมมิวนิสต์ เห็นได้ว่าผู้คนในกองทัพคอมมิวนิสต์ให้ความสำคัญและความสนใจต่อละครเงา โดยในการแสดงละครเงาครั้งนี้เหล่าทหารได้เปิดไฟหน้าจากรถบรรทุกส่องไปยังฉากผ้าเพื่อให้เห็นเงาสะท้อนตัวหุ่น ทำให้การแสดงละครเงาในครั้งนี้เกิดความสมบูรณ์ สื่อได้ว่าศิลปวัฒนธรรมสามารถจัดระเบียบผู้คนและทำให้เกิดความสามัคคีกันในหมู่คณะได้ อีกทั้งในฉากข้างต้นยังสื่อได้ว่าละครเงาทำหน้าที่มอบความสนุกสนานและความบันเทิงเพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดจากสถานการณ์ที่เป็นอยู่ได้

ฉากที่ 9 หุ่นละครเงาและกล่องละครเงากำลังจะถูกฆ่าแหละ

ช่วงคริสต์ทศวรรษ 1950 ในปี ค.ศ. 1958 เหมาเจ๋อตงประกาศว่าประเทศจีนเป็นเขตอุตสาหกรรม เริ่มมีนโยบายก้าวกระโดด (Great Leap Forward) และนโยบายคอมมิวนิสต์ประชาชน (People's Commune) รัฐบาลมีเป้าหมายในการผลิตเหล็กให้ได้ 10.7 ล้านตันต่อปี ทุก ๆ บ้านต้องบริจาคมเหล็กทุกอย่างที่มี (ศรุตม์ เพชรสกุลวงศ์, 2549, หน้า 34-35) ผู้ใหญ่บ้านจึงมีหน้าที่ไประดมเหล็กแต่ละบ้านเพื่อนำมาหลอมเป็นเหล็กกล้า ครอบครัวผู้กู้ยืมก็ได้จัดเตรียมกระทะหรือหม้อที่เป็นเหล็กไว้ให้ผู้ใหญ่บ้านเรียบริ้อย แต่ในขณะที่เดียวกันลูกชายของเขาได้สังเกตเห็นเหล็กที่ติดอยู่ที่หุ่นละครเงาและกล่องไม้เก็บตัวหุ่น เขาจึงได้บอกกับ

ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านเห็นเช่นนั้นจึงให้บอกลูกบ้านที่มากับเขาไปแกะเหล็กออกจากหุ้่นละครเงา เจียเจิ้นรู้ว่าผู้гүйไม่เต็มใจจะให้ทำแบบนั้น เจียเจิ้นกับผู้гүйจึงบอกกับผู้ใหญ่บ้านให้เห็นถึงความสำคัญของละครเงา เมื่อทั้งสองคนพูดจบผู้ใหญ่บ้านก็เข้าใจ จึงบอกให้ลูกบ้านไม่ต้องไปแกะเหล็กที่หุ้่นละครเงาและเดินออกจากบ้านผู้гүйไป ในฉากนี้ละครเงาเกือบจะถูกทำลายอีกครั้ง เพราะนโยบายทางการเมืองที่เกิดขึ้น ถึงจะเป็นนโยบายที่ไม่มีความเกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรมแขนงนี้โดยตรงแต่ก็อาจสร้างความเสียหายต่อละครเงาได้

เจียเจิ้น : แต่ข้าว่าเอาให้พวกคนงานที่เหนื่อย ๆ ดูไม่ดีกว่าหรือ

ผู้гүй : ตอนที่ข้าหลงไปอยู่กับพวกกองทัพอะนะ สิ่งเดียวที่ทำให้ข้ารอดมาได้เพราะหุ้่นขีดพวกนี้แหละ

บทสนทนาดังกล่าวมีการสื่อความหมายจากวจนภาษาสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของละครเงาที่มีต่อผู้คนชาวจีน อีกทั้งบทสนทนาของผู้гүйยังสื่อให้เห็นว่าละครเงาเป็นสิ่งที่มีความเทียบเท่ากับชีวิตของเขาที่ทำให้เขาผ่านเหตุการณ์ในสงครามกลางเมืองจีนจนมีชีวิตรอดมาถึงปัจจุบัน ในอีกมุมหนึ่งการที่ผู้ใหญ่บ้านตัดสินใจให้ลูกบ้านไปแยกชิ้นส่วนหุ้่นละครเงาสื่อให้เห็นว่าคุณค่าของละครเงานั้นเริ่มถูกลดทอนลง

ฉากที่ 10 ผู้ใหญ่บ้านได้ประกาศความสำเร็จในการผลิตเหล็กกล้าภายในหมู่บ้านของพวกเขา

หมู่บ้านของผู้гүйผลิตเหล็กสำเร็จบรรลุตามเป้าหมายและได้รับคำชมจากรัฐบาล ผู้ใหญ่บ้านได้พูดขอบคุณละครเงาของผู้гүйที่ช่วยให้คนงานหลอมเหล็กที่หมดเรี่ยวแรงได้รู้สึกผ่อนคลาย

ผู้ใหญ่บ้าน : เอาละ ตอนนี้เมืองของเราก็หลอมเหล็กได้เองแล้ว นี่ทำตามเป้าที่รัฐบาลสั่งแล้วด้วย วันนี้ข้าเอาข่าวดีมาบอกพวกเจ้านะ รัฐบาลเล็งเห็นความตั้งใจดีของพวกเราทุกคน ผู้гүйเจียเจิ้นพวกเจ้าคอยดูแลตอนที่คนงานเหน็ดเหนื่อย พวกคนงานแทบจะหมดสภาพทุกคน ก็ได้ดูหุ้่นขีดเจ้านี้แหละผ่อนคลาย ไหนจะน้ำชาร้อน ๆ หอมชื่นใจอีก

บทสนทนาดังกล่าวมีการสื่อความหมายจากวจนภาษาสะท้อนให้เห็นว่านอกจากละครเงาจะมีหน้าที่ให้ความสุขความบันเทิงแก่คนในสังคมจีนนี้แล้ว ละครเงายังเป็นอีกแรงขับเคลื่อนหนึ่งที่ทำให้ผู้คนทำงานบรรลุเป้าหมายตามคำสั่งของรัฐบาลจีน จึงอาจมองได้ว่าละครเงามีส่วนช่วยสนับสนุนเป้าหมายของนโยบายทางการเมืองของจีนในยุคสมัยนั้นเช่นเดียวกัน

ฉากที่ 12 เผาทำลายหุ้่นละครเงา

ช่วงคริสต์ทศวรรษ 1960 (ยุคปฏิวัติวัฒนธรรม) ตั้งแต่เดือนสิงหาคมถึงเดือนธันวาคม ค.ศ.1966 เหมาเจ๋อตงได้จัดตั้งขบวนการพิทักษ์แดง ซึ่งมีหน้าที่ในการดำเนินการทำลาย “สี่เก่า” หมายถึง ความคิดเก่า วัฒนธรรมเก่า ประเพณีเก่า นิสัยเก่า (ศรูตม์ เพชรสกุลวงศ์, 2549, หน้า 86-87) ซึ่งละครเงาเป็นหนึ่งในสี่เก่าที่จะต้องถูกทำลายไปเนื่องจากอุดมการณ์ทางการเมืองในการปฏิวัติวัฒนธรรมที่เป็นอีกเหตุการณ์ที่สำคัญหนึ่งในประวัติศาสตร์จีน ผู้гүйซึ่งเป็นผู้สืบทอดละครเงาไม่อาจขัดขืนคำสั่งจากผู้มีอำนาจทางการเมืองได้ เลยต้องเผาทำลายหุ้่นละครเงาทั้งไป ซึ่งเหตุการณ์ทางการเมืองในครั้งนี้ส่งผลกระทบที่เลวร้ายถึงละครเงาโดยตรง จึงสะท้อนให้เห็นได้ว่าละครเงาถูกลดทอนคุณค่าลงอย่างเห็นได้ชัด

2. การอุปมาละครเงากับชีวิตมนุษย์

ภาพยนตร์เรื่องนี้มีฉากละครเงาที่สื่อความหมายโดยนัยถึงการอุปมาละครเงากับชีวิตมนุษย์ทั้งหมด 6 ฉาก ได้แก่ ฉากที่ 2, 3, 5, 6 ซึ่งเป็นฉากเหตุการณ์ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1940 ฉากที่ 11 ซึ่งเป็นฉากเหตุการณ์ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1950 และฉากที่ 12 ซึ่งเป็นฉากเหตุการณ์ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1960 การอุปมาที่กล่าวมานี้สะท้อนให้เห็นว่าชีวิตมนุษย์มีการถูกควบคุมเช่นเดียวกับหลักการแสดงละครเงา กล่าวคือ ในการแสดงละครเงาหุ้่นละครเงาจะถูกควบคุมโดยผู้ขีดหุ้่น จึงเปรียบเสมือนกับชีวิตของมนุษย์ที่ถูกควบคุมโดยสภาพสังคม โดยมีรายละเอียดของความหมายโดยนัย ดังต่อไปนี้

ฉากที่ 2 การแสดงละครเงาด้านหลังเวที

ภาพยนตร์ได้นำเสนอการแสดงละครเงาจากหลังเวที นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงหน้าที่ของผู้ทำการแสดงละครเงา ได้แก่ ผู้ขีดหุ่น นักดนตรีและผู้ร้องบทละครเงาแล้ว ยังสื่อให้เห็นถึงกระบวนการทำงานของหุ่นละครเงาที่ใช้แสดงอีกด้วย ซึ่งสิ่งนี้สะท้อนให้เห็นถึงการเปรียบเทียบได้ว่าหุ่นละครถูกควบคุมโดยผู้ขีดเพื่อให้การแสดงดำเนินไปตามเรื่องราวที่กำหนดไว้ เปรียบเสมือนชีวิตมนุษย์ที่ถูกควบคุมโดยสภาพแวดล้อมทางสังคมหรือผู้มีอำนาจทางสังคม

ฉากที่ 3 ผู้ก๊วยกำลังดวลพญานกับหลงเอ๋อร์

ฉากดังกล่าวเป็นฉากที่ผู้ก๊วยกำลังดวลพญานกับหลงเอ๋อร์อย่างดุเดือด แต่ผู้ก๊วยเป็นฝ่ายแพ้ติดต่อกันหลายครั้ง ฉากนี้ภาพยนตร์ใช้เทคนิคการจัดลำดับภาพ มีการตัดต่อแบบสลับเหตุการณ์ (Cross Cutting) การดวลพญานของผู้ก๊วยและหลงเอ๋อร์ตัดสลับกับเหตุการณ์การแสดงละครเงาในหอนางโลมไปมาหลายครั้ง ประกอบกับการใส่เสียงดนตรีการแสดงละครเงาที่เพิ่มความหนักแน่นของเสียงดนตรีขึ้นเรื่อย ๆ ตามสถานการณ์ความตึงเครียดที่เกิดขึ้นภายในฉาก เทคนิคทางภาพยนตร์ที่กล่าวมาสื่อให้เห็นว่าฉากดังกล่าวเป็นจุดสำคัญของเรื่อง (Climax) เพราะเมื่อดนตรีประกอบฉากได้ผ่อนความเร็วลงพบว่าผู้ก๊วยได้พญานจนหมดตัวให้กับหลงเอ๋อร์เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ซึ่งการเสียชีวิตสิ้นทั้งหมดไปเพราะการพญานของเขาในครั้งนี้ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในชีวิตของผู้ก๊วย นอกจากนี้เทคนิคภาพยนตร์ดังกล่าวยังสื่อถึงการเปรียบเทียบว่าชีวิตมนุษย์ได้ถูกควบคุมโดยสภาพแวดล้อมทางสังคม เปรียบเสมือนหุ่นละครเงาที่ถูกควบคุมให้เป็นไปตามที่ผู้ขีดหุ่นได้กำหนดไว้

ฉากที่ 5 คณะละครเงาถูกโจมตีโดยกองทัพก๊กมินตั๋ง

ขณะที่คณะละครเงาของผู้ก๊วยทำการแสดงอยู่ ทันใดนั้นก็มีการปลายเป็นทางทะลุเข้ามาตรงกลางฉากผ้า ฉากนี้เป็นฉากที่คณะละครเงาถูกโจมตีโดยกองทัพก๊กมินตั๋งเพื่อที่จะต้อนรับคนเข้ามารับใช้กองทัพ นี่เป็นฉากแรกที่แสดงให้เห็นว่าเหตุการณ์ทางสังคมมีผลกระทบต่อละครเงา ผู้ก๊วยและเหล่าคณะไม่สามารถทำอะไรได้นอกจากทำตามคำสั่งของทหาร ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าผู้คนในยุคนั้นต้องอยู่ภายใต้คำสั่งหรือการควบคุมของผู้มีอำนาจในสังคม

ฉากที่ 6 ผู้ก๊วยและชาวคณะถูกต้อนไปกักกกองทัพก๊กมินตั๋ง

ช่วงคริสต์ทศวรรษ 1940 ปี ค.ศ.1949 กองทัพค่านิยมเจียงไคเช็คพ่ายแพ้ในสงครามกลางเมืองจีน กองทัพคอมมิวนิสต์ของเหมาเจอตงเข้าปกครองประเทศจีน ผู้ก๊วยและเหล่าคณะละครเงาถูกต้อนเข้าไปกักกกองทัพ ในขณะที่ผู้ก๊วยกำลังถูกใช้แรงงานอยู่นั้น มีทหารนายหนึ่งเดินมาเตะกล่องละครเงาของผู้ก๊วย และสั่งให้เอาไปเผาทิ้ง เพราะเห็นว่าไร้ประโยชน์ เหล่าฉวนเพื่อนทหารในกองทัพของผู้ก๊วยรีบออกมารับแทนว่ากล่องนั้นเป็นของตน หลังจากที่ทหารนายนั้นเดินจากไป ผู้ก๊วยก็รีบวิ่งเข้าไปเก็บกล่องละครเงาของตัวเองเพื่อไม่ให้ถูกทหารในกองทัพทำลายไป ฉากนี้สื่อให้เห็นว่าภายใต้สถานการณ์ที่ถูกควบคุมโดยผู้มีอำนาจ สถานะของผู้คนที่ไม่มีอำนาจอย่างผู้ก๊วยต้องดิ้นรนปกป้องละครเงาของเขาไว้เพื่อไม่ให้ถูกทำลายจากเหตุการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น อีกทั้งแสดงให้เห็นว่าละครเงามีความสำคัญต่อชีวิตของผู้ก๊วยในฐานะที่เขาได้เป็นผู้สืบทอดศิลปวัฒนธรรมนี้ไว้

ฉากที่ 11 ผู้ก๊วยได้รับข่าวการเสียชีวิตของลูกชายจากอุบัติเหตุรถชนในหมู่บ้าน

ในขณะที่ผู้ก๊วยกำลังแสดงละครเงาให้คนในหมู่บ้านที่กำลังผลิตเหล็กกล้าอยู่ ทันใดนั้นเขาได้รับข่าวร้ายเกี่ยวกับไหย่วซึ่งลูกชายคนเล็ก ลูกชายของเขาได้เสียชีวิตลง เหตุจากเจ้าหน้าที่ราชการลับในระหว่างขับรถและได้ชนเข้ากับกำแพงที่ไหย่วซึ่งกำลังนอนหลับอยู่อีกด้านหนึ่ง

ฉากนี้มีการใช้เทคนิคองค์ประกอบภาพให้มีละครเงาเป็นพื้นหลังฉากและมีตัวละครผู้ก๊วยยืนอยู่ด้านหน้า เพื่อสื่อให้เห็นว่าชีวิตของพวกเขาถูกควบคุมโดยเหตุการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ฉากที่ 12 เผาทำลายหุ่นละครเงา

ช่วงคริสต์ทศวรรษ 1960 ตั้งแต่เดือนสิงหาคมถึงเดือนธันวาคม ค.ศ.1966 เหมาเจอตงได้จัดตั้งขบวนการพิทักษ์แดง ซึ่งมีหน้าที่ในการดำเนินการทำลาย “สี่เก๋า” ซึ่งละครเงาเป็นหนึ่งในสี่เก๋าที่จะต้องถูกทำลายไปเนื่องจากอุดมการณ์ทางการเมืองในการปฏิวัติวัฒนธรรมที่เป็นอีกเหตุการณ์ที่สำคัญหนึ่งในประวัติศาสตร์จีน ในช่วงเวลานี้ได้เป็นจุดสิ้นสุดของละครเงา ผู้ก๊วยได้รับคำสั่งจากผู้ใหญ่บ้านให้เผาหุ่นละครเงาทิ้งไปเพราะสถานการณ์ทางบ้านเมืองเริ่มแยลง มีคนเริ่มพูดกันหนาหูเกี่ยวกับละครเงาของเขา มากขึ้น ผู้ก๊วยไม่สามารถขัดขืนคำสั่งหรือปกป้องละครเงาไว้ได้อีกต่อไป ถึงแม้ครั้งนี้เขาได้ให้เหตุผลว่าจะสืบสานและพัฒนาละครเงาของเขาต่อไป แต่ถึงอย่างไรก็ตามเขาก็จำเป็นต้องตัดใจเผาทำลายหุ่นละครเงาทั้งหมดไป

ฉากดังกล่าวมีการใช้เทคนิคทางภาพยนตร์เกี่ยวกับโทนสี มีการใช้โทนสีน้ำตาลและสีเทา ซึ่งสื่อความหมายถึงความไร้ชีวิตชีวาและความเศร้าโศก และการใช้เทคนิคภาพมุมสูง (High-Angle Shots) ซึ่งสามารถสื่อถึงความด้อยค่าของละครเงาในฉากนี้ และสื่อให้เห็นว่าการควบคุมของผู้มีอำนาจทางการเมืองมีผลกระทบต่อชีวิตและศิลปวัฒนธรรมในสังคมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะผู้ที่อยู่ภายใต้อำนาจการปกครอง อย่างมนุษย์ซึ่งเป็นส่วนองค์ประกอบหน่วยเล็กที่สุดทางสังคม ยกที่จะขัดขืนหรือหลีกเลี่ยงการควบคุมของผู้มีอำนาจไปได้ และแม้จะทำได้ก็อาจหมายถึงต้องแลกมาด้วยความสูญเสียบางประการ ซึ่งอาจรุนแรงถึงขั้นสูญเสียชีวิต

3. ความไม่เที่ยงของสรรพสิ่ง

ภาพยนตร์เรื่องนี้มีฉากการสื่อความหมายโดยนัยถึงความไม่เที่ยงของสรรพสิ่งทั้งหมด 2 ฉาก ได้แก่ ฉากที่ 11 ซึ่งเป็นฉากเหตุการณ์ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1950 และฉากที่ 12 ซึ่งเป็นฉากเหตุการณ์ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1960 สะท้อนให้เห็นว่าไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีชีวิตหรือวัตถุสิ่งของก็ล้วนมีเวลาแห่งการดับสูญทั้งสิ้น โดยมีรายละเอียดของความหมายโดยนัย ดังต่อไปนี้

ฉากที่ 11 ผู้ก๊วยได้รับข่าวการเสียชีวิตของลูกชายจากอุบัติเหตุรถชนในหมู่บ้าน

ผู้ก๊วยได้สูญเสียสมาชิกครอบครัวอันเป็นที่รักไป เหตุการณ์ในครั้งนี้เป็นเหตุการณ์อันเลวร้ายที่สุดในชีวิตของผู้ก๊วย สื่อให้เห็นว่าชีวิตคนเราต่างก็ถูกควบคุมด้วยความตายอยู่เสมอ เพียงแค่นั้นอยู่กับว่าเวลาแห่งการดับสูญไปจากโลกนี้จะเกิดขึ้นเมื่อใด

ฉากที่ 12 เผาหุ่นละครเงา

การเผาหุ่นละครเงาในฉากจากเหตุการณ์ปฏิวัติวัฒนธรรมสื่อให้เห็นว่าทุกสรรพสิ่งในโลกนี้ล้วนแล้วมีวันดับสูญเฉกเช่นเดียวกับชีวิต

4. การเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคใหม่

ภาพยนตร์เรื่องนี้ได้ใช้ฉากตอนจบของเรื่องในการสื่อความหมายสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ ดังนี้

ฉากที่ 13 ผู้ก๊วยสนทนากับหลานชายถึงลูกไก่ที่อยู่ในหีบหุ่นละครเงา

ผู้ก๊วยและหลานชายใส่ลูกไก่ลงในหีบเปล่าที่เดิมเคยใช้ใส่หุ่นละครเงา และได้สนทนากับหลานชาย ซึ่งเป็นบทสนทนาที่คล้ายกันกับที่ผู้ก๊วยเคยคุยกับลูกชาย

หมั่นไถว (หลานชาย) : ไก่เมื่อโตไปจะกลายเป็นอะไร

ผู้ก๊วย (ตา) : ไก่เมื่อโตไปจะกลายเป็นห่าน ห่านเมื่อโตไปจะกลายเป็นแพะ แพะเมื่อโตไปจะกลายเป็นวัว

หมั่นไถว (หลานชาย) : แล้วหลังจากที่วัวโตแล้วจะกลายเป็นอะไร

เจี๋ยเจิน (ยาย) : เมื่อวัวโตแล้ว หลานก็โตแล้วเช่นกัน

หมั่นไถว (หลานชาย) : โตไปผมจะขี่วัว

ผู้ก๊วย (ตา) : หมั่นไถวโตไปจะไม่ขี่วัวแล้ว แต่จะนั่งรถไฟ นั่งเครื่องบิน ถึงตอนนั้นชีวิตความเป็นอยู่ของเราจะดีขึ้นทุก

บทสนทนาข้างต้นคล้ายกับสิ่งที่ผู้ก๊วยเคยคุยกับลูกชาย หากแต่ตอนนั้นผู้ก๊วยบอกว่า “ลูกไก่เมื่อเลี้ยงโตแล้วจะกลายเป็น ห่าน ห่านเมื่อโตแล้วจะกลายเป็นแพะ แพะเมื่อโตแล้วจะกลายเป็นวัว วัวโตแล้วก็จะเข้าสู่ลัทธิคอมมิวนิสต์” แต่ในฉากที่ 13 ซึ่งเป็นฉากตอนจบของภาพยนตร์นี้ คำตอบของผู้ก๊วยเปลี่ยนไป ผู้ก๊วยไม่ได้เอ่ยถึงอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ หากแต่เอ่ยถึงการนั่งรถไฟ การนั่งเครื่องบินและชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ซึ่งเป็นการสื่อถึงความหวังและอนาคต เป็นช่วงที่จีนเริ่มก้าวเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ที่มีความเจริญก้าวหน้าและทันสมัย

สรุปและอภิปรายผล

การศึกษาความหมายเชิงสัญลักษณ์ของละครเงาที่อยู่ในภาพยนตร์เรื่อง “คนตายยาก” ฉบับปี ค.ศ.1994 ที่กำกับโดยจางอี้โหมว (Zhang Yimou) ฉบับนี้ใช้แนวคิดทฤษฎีสัญลักษณ์วิทยา (Semiology) และแนวคิดเทคนิคด้านการถ่ายภาพยนตร์ (Cinema Photography) ในการวิเคราะห์ความหมายโดยนัยของละครเงาที่อยู่ในภาพยนตร์เรื่องนี้ ซึ่งวิธีการวิจัยของงานวิจัยฉบับนี้แตกต่างจากงานวิจัยของหลี่เต๋ียนและชีว์เย่หัว (李典 & 曲业华, 2018) ที่ใช้แนวคิดทฤษฎีสัญลักษณ์วิทยาเพียงอย่างเดียวในการวิเคราะห์ จึงทำให้ผลการวิจัยมีทั้งส่วนที่สอดคล้องกันและส่วนที่มีประเด็นเพิ่มเติม โดยเนื้อหาส่วนที่สอดคล้องกัน คือ การอุปมาละครเงากับชีวิตมนุษย์ ถึงแม้จะเห็นพ้องกันว่ามีการนำละครเงามาเปรียบเทียบกับชะตาชีวิตของตัวละครหลัก แต่มุมมองในการตีความประเด็นนี้ก็มีความแตกต่างกัน นอกจากนี้งานวิจัยฉบับนี้ยังวิเคราะห์ประเด็นเพิ่มเติมอีก 2 ประเด็น ได้แก่ การสะท้อนคุณค่าและสถานะของละครเงาในสังคมจีน และความไม่เที่ยงของสรรพสิ่ง ซึ่งจากการศึกษาพบว่าละครเงาในภาพยนตร์เรื่องนี้สื่อความหมายโดยนัย 4 ประเด็นหลัก ได้แก่

1) การสะท้อนคุณค่าและสถานะของละครเงาในสังคมจีน จะเห็นได้ว่าฉากที่อยู่ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1940 สังคมจีนได้ให้ความสำคัญกับละครเงาเป็นอย่างมาก กล่าวคือ มีฉากที่ละครเงาถูกใช้เป็นเครื่องมือมอบความบันเทิงให้กับสังคมจีนหลายฉาก เช่น ฉากที่เล่นละครเงาในหอนางโลมและฉากที่เล่นละครเงาในกองทัพ เป็นต้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของละครเงาในเชิงสุนทรียะ อีกทั้งมีการสื่อว่าละครเงามีค่ามากกว่าเงินทอง ดังจะเห็นได้จากฉากที่หลงเอ๋อร์มอบละครเงาให้ผู้ก๊วยเป็นเครื่องเลี้ยงชีพแทนการให้ยืมเงิน ซึ่งฉากดังกล่าวยังสะท้อนให้เห็นคุณค่าของละครเงาในเชิงศิลปวัฒนธรรมอีกด้วย แต่ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1950 เริ่มมีการประกาศนโยบายก้าวกระโดด ทำให้ละครเงาเกือบจะถูกทำลายไปจากเหตุการณ์นี้ ดังจะเห็นได้จากฉากที่ผู้ใหญ่บ้านตัดสินใจให้ลูกบ้านไปฆ่าเหล่าเหล่าเหล็กที่เป็นส่วนประกอบของหุ่นละครเงาออกมาเพื่อนำไปหลอมเป็นเหล็กกล้า ฉากนี้สะท้อนให้เห็นถึงการลดทอนคุณค่าของละครเงา และในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1960 ได้เกิดเหตุการณ์ปฏิวัติวัฒนธรรมจีน ภาพยนตร์เรื่องนี้มีฉากการเผาทำลายละครเงาที่สะท้อนให้เห็นถึงความเสื่อมค่าของละครเงา เหตุการณ์ในทั้ง 3 ยุคสมัยที่ปรากฏในภาพยนตร์ที่กล่าวมาข้างต้นนี้สามารถบ่งบอกถึงความเปลี่ยนแปลงของคุณค่าและสถานะของละครเงาตั้งแต่ช่วงคริสต์ทศวรรษ 1940 จนถึงคริสต์ทศวรรษ 1960 ซึ่งเป็นภาพสะท้อนของละครเงาตั้งแต่จุดที่มีความรุ่งเรือง ถูกลดทอนคุณค่าและเสื่อมค่าในที่สุด

2) การอุปมาละครเงากับชีวิตมนุษย์ ผลการวิจัยในประเด็นนี้สอดคล้องกับบทความวิจัยเรื่อง ภาพยนตร์ที่ผลิตในประเทศจีนภายใต้ทฤษฎีสัญศาสตร์ภาพยนตร์ของหลี่เต๋ียนและชีว์เย่หัว (李典 & 曲业华, 2018) ที่ว่าผู้กำกับใช้ละครเงาเป็นสัญลักษณ์ในการอุปมาอุปไมยเรื่องโชคชะตาชีวิตของผู้ก๊วยซึ่งเป็นตัวละครหลัก แต่ทั้งนี้ก็มีความสอดคล้องกันเพียงในแง่ของสิ่งที่นำมาเปรียบเทียบเท่านั้น แต่มุมมองในการวิเคราะห์ก็มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ หลี่เต๋ียนและชีว์เย่หัวเห็นว่าละครเงามีความเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยที่แตกต่างกันเฉกเช่นเดียวกับชะตาชีวิตของผู้ก๊วยตัวละครหลักของเรื่องที่มีทั้งช่วงชีวิตที่รุ่งโรจน์และช่วงชีวิตที่ตกต่ำ ในขณะที่งานวิจัยฉบับนี้มองว่าละครเงาในภาพยนตร์เรื่องนี้มีการถูกควบคุมโดยผู้ขีด ซึ่งจะเป็นลักษณะเดียวกันกับตัวละครหลักในเรื่องที่ถูกควบคุมชะตาชีวิตโดยสภาพแวดล้อมทางสังคมและผู้มีอำนาจทางการเมือง

3) ความไม่เที่ยงของสรรพสิ่ง ภาพยนตร์เรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงการดับสูญของทั้งสิ่งมีชีวิตและวัตถุสิ่งของ ดังเห็นได้จากฉากที่ลูกชายของผู้ก๊วยได้เสียชีวิตลงและฉากที่ละครเงาถูกเผาทำลาย และในภาพยนตร์เรื่องนี้ยังมีเหตุการณ์การดับสูญเกิดขึ้น

ในฉากอื่น ๆ อีก เช่น พ่อของฝูเก๋ยได้เสียชีวิตกระทันหันในขณะที่มีการเจรจาทำการโอนทรัพย์สินทั้งหมดของตระกูลสีให้กับหลงเอ๋อร์ผู้เป็นฝ่ายชนะการพนันจากฝูเก๋ย แม่ของฝูเก๋ยที่เสียชีวิตลงเพราะความป่วยไข้ในขณะที่ฝูเก๋ยกำลังรับใช้กองทัพทหารในสงครามกลางเมืองจีน หลงเอ๋อร์ผู้เคยเป็นที่เฟื่องฟูในวงการละครเงาก็ถูกประหารชีวิตเพราะขัดขืนนโยบายทางการเมืองของจีนในขณะนั้น และลูกสาวของฝูเก๋ยที่ชื่อเฟิงเสียนก็เสียชีวิตในขณะที่คลอคลอก จะเห็นได้ว่าถึงแม้ในบางเหตุการณ์ของการดับสูญจะมีปัจจัยการเมืองเป็นตัวเร่ง แต่การดับสูญก็สามารถเกิดขึ้นได้ในทุกยุคทุกสมัยตลอดการดำเนินเรื่องในภาพยนตร์เรื่องนี้เช่นเดียวกัน

4) การเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคใหม่ ภาพยนตร์เรื่องนี้ได้ให้หุ่นละครเงาเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดเหตุการณ์ความเปลี่ยนแปลงของสังคมจีน โดยในช่วงต้นของภาพยนตร์ ละครเงาถูกใช้เป็นเพียงเครื่องมือช่วยสร้างความบันเทิงให้ฝูเก๋ย ต่อมาเมื่อฝูเก๋ยแพ้พินันจนหมดตัว ละครเงาก็กลายเป็นเครื่องมือหาเลี้ยงชีพเพียงหนึ่งเดียวของฝูเก๋ย เมื่อเกิดศึกสงครามระหว่างก๊กมินตั๋งและคอมมิวนิสต์ ฝูเก๋ยจับพลัดจับผลูถูกกวาดต้อนเข้ากองทัพก๊กมินตั๋ง ต่อมาเมื่อฝูเก๋ยถูกทหารกองกำลังปลดแอกของฝ่ายคอมมิวนิสต์จับเป็นเชลยก็ได้ใช้ละครเงาเป็นเครื่องมือในการปลุกขวัญกำลังใจให้กลุ่มทหารปลดแอก ฝูเก๋ยจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความดีความชอบที่มีส่วนร่วมในสงครามปลดแอกด้วย ต่อมาในช่วงนโยบายก้าวกระโดดที่มีการระดมกำลังผลิตเหล็กกล้า ประชาชนต้องบริจาคเครื่องมือไม้เครื่องมือที่มีเหล็กมาหลอมเป็นเหล็กกล้า แต่หุ่นละครเงาของฝูเก๋ยที่ถึงแม้จะมีลวดเหล็กเป็นส่วนประกอบก็รอดพ้นจากการทำลาย เพราะฝูเก๋ยขอให้เก็บหุ่นละครเงาไว้ใช้แสดงเพื่อสร้างขวัญกำลังใจให้แรงงานผลิตเหล็ก จนกระทั่งถึงยุคปฏิวัติวัฒนธรรมที่มีการรณรงค์กำจัด “สี่เก่า” อันได้แก่ อุดมคติแบบเก่า จารีตแบบเก่า วัฒนธรรมแบบเก่าและสันดานแบบเก่า หุ่นละครเงาซึ่งถูกตีตราว่าเป็นตัวแทนของหนึ่งในสี่เก่าจึงจำต้องถูกเผาทำลายทิ้ง เหลือไว้แต่เพียงหีบเปล่า การเผาทำลายหุ่นละครเงาจึงอุปมาเหมือนการขจัดทิ้งทำลายซึ่งวัฒนธรรมแบบเก่า ส่วนการที่ฝูเก๋ยและหลานชายนำลูกไก่ใส่ลงไปในหีบหุ่นละครเงาในฉากตอนจบและบทสนทนาของฝูเก๋ยที่บอกกับหลานชายว่า เมื่อโตไปหลานจะไม่ชั่วว แต่จะนั่งรถไฟและนั่งเครื่องบิน เป็นการสื่อถึงการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคใหม่ที่มีอนาคตที่เจริญก้าวหน้าและทันสมัย

บรรณานุกรม

- ณัฐกานต์ รสหวาน. (2561). *การนำเสนอภาพตัวแทนก๊อตซิลล่าในภาพยนตร์ฮอลลีวูด กรณีศึกษา: Godzilla 2014* (วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- นพรุจ ต้นทัพไทย. (2555). *การวิเคราะห์สัญลักษณ์ในภาพยนตร์โฆษณาทางโทรทัศน์ที่มีเด็กเป็นตัวละครหลัก* (วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต). ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.
- นิพนธ์ คุณารักษ์. (2552). ภาษาภาพยนตร์: องค์ประกอบของภาพยนตร์. *วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 1(1), 20-29.
- ภคพงศ์ อัครเศรณี. (2548). *การออกแบบสถาปัตยกรรมเพื่อสื่อความหมายโดยประยุกต์ใช้หลักการของวิชาสัญลักษณ์* (วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศรุตม์ เพชรสกุลวงศ์. (2549). *การปฏิวัติวัฒนธรรมครั้งใหญ่ของชนชั้นกรรมาชีพในสาธารณรัฐประชาชนจีน ค.ศ. 1966-1969* (สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- 李典 & 曲业华. (2018). *电影符号学理论下的国产电影*. 辽宁沈阳: 沈阳化工大学机械工程学院.
- 李海兵. (2014). *电影《活着》中皮影的双重文化意象*. 广州: 广州铁路职业技术学院.